

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дсн Емилия Евгениева Ченгелова

за материалите, представени за участие в конкурс

**за заемане на академичната длъжност “Доцент” по специалност „Социология“,
шифър 3.1. Социология, антропология и науки за културата, обявен за нуждите на**

Център за емпирични социални изследвания,

Институт по философия и социология - БАН

1. Информация за конкурса

Конкурсът е обявен за нуждите на Центъра за емпирични социални изследвания към Института по философия и социология - БАН, като информацията за конкурса е обнародвана в Държавен вестник, бр. 63/30.07.2021 г.

Участвам в състава на Научното жури по конкурса на основание Заповед на директора на Института по философия и социология – БАН, № РД 09-391/28.09.2021 г.

2. Информация за кандидатите по конкурса

За участие в конкурса за доцент по специалност „Социология“ са подадени документи от гл. ас. д-р Петя Иванова Илиева-Тричкова, която е единствен кандидат по тази процедура.

Автобиографичната справка за д-р П. Илиева-Тричкова разкрива фокусирано професионално развитие, изпълнено с отчетлива динамика и множество постигнати позитивни резултати, признати и наградени от научната общност. Кандидатката е родена през 1984 г. През 2008 г. завършва обучението си в УНСС, Общикономически факултет, като ѝ е присъдена магистърска степен по социология. Последвалите две специализации - в Институт по образование, Лондон (2011 г.) и в Интернационал по образование, Брюксел (2012 г.) са индикация за ясно очертаните още по това време намерения за кандидатката за сериозна изследователска работа в областта на социологията на образованието. През следващите години кандидатката акумулира теоретични знания и практически умения и последователно следва дългосрочните си изследователски намерения. Постъпва в тогавашния Институт за изследване на обществата и знанието - БАН, където работи в методологическата секция и има възможност да генерира богат емпиричен изследователски опит, включително и да участва в подготовката на сложни и отговорни емпирични социални изследвания. Нейните творчески дирения я отвеждат в Университет "Адам Мицкиевич", където

работи по дисертация на тема: "В търсене на социална справедливост: актуални тенденции във висшето образование и пазара на труда в България". През 2016 г. д-р П. Илиева-Тричкова успешно защитава посочената дисертация, за което ѝ е присъдена научната степен "Доктор по философия".

След завръщането си от Полша д-р П. Илиева-Тричкова продължава своя професионален път в Института по философия и социология към БАН, и по-точно, в Центъра за емпирични социални изследвания, където от 2017 г. и до момента е главен асистент. Д-р П. Илиева-Тричкова е активен млад учен, който с ентузиазъм се включва в редица научно изследователски проекти, изпълнявани от Института по философия и социология - БАН. Един от постоянните ѝ изследователски интереси е ученето през целия живот, като от 2015 г. кандидатката е включена в Националната координационна група за учене през целия живот и до момента е активен член на тази група. За период от 10 години кандидатката участва пълноценно в 16 значими научно изследователски проекти, което е отлична възможност за разгръщането на личния ѝ изследователски потенциал и постепенното ѝ формиране като учен-изследовател. Трябва да се подчертае, че този тип проекти са отлична школа за младите учени, тъй като създават всички предпоставки за тяхното израстване както в теоретико-концептуално отношение, така и в чисто прагматичен план. Последното подчертано значимо участие на кандидатката е в проекта **"Динамика на неравенствата във висшето образование и обучението за възрастни: Сравнителен анализ на социалната справедливост" – JustEdu" (2020–2024)**, финансиран от Национална научна програма Вихрен на Фонд "Научни изследвания" и ръководен от проф. д-р Пепка Бояджиева.

Доказателство за високото качество на научно изследователската работа на кандидатката са трите награди, които тя е получила до момента. Това са: 1) Наградата за ръководител на най-успешен проект, финансиран по "Програма за подпомагане на млади учени и докторанти в БАН-2017 г., 2) Наградата на БСА за най-добра публикация на млад социолог 2010-2017 и 3) Наградата за млад учен "Проф. Марин Дринов" за 2017 г.

Д-р П. Илиева-Тричкова е много добре интегрирана в международната и в българската научни общности, свидетелство за което е нейното членство в четири професионални организации - Human Development and Capability Association (от 2011 г. до момента), International Sociological Association (от 2015 г. до момента), Marie Curie Alumni Association (от 2014 г. до момента) и Българска социологическа асоциация (от 2015 г. до момента).

3. Изпълнение на изискванията за заемане на академичната длъжност

Прегледът на съответствието между минималните изисквания за заемане на академичната длъжност "Доцент" в Института по философия и социология - БАН и личните научни постижения на кандидатката показва, че при минимално изискващи се 430 точки, съответно по показателите А, Б, В, Г и Д от наукометричната таблица, д-р П. Илиева-Тричкова е посочила доказателства, с които събира 832,5 т. Това е много висок личен резултат, индикиращ изключително активна и видима научна дейност, материализирана в научна продукция, получаваща високо признание от социологическата колегия. Впечатлява, например, че при изискващи се 60 минимални точки по показателя Д. **Цитирания**, кандидатката е представила доказателства за цитирания, събиращи 380 точки.

На това основание общото заключение е, че **кандидатката по настоящия конкурс напълно отговаря и дори многократно надвишава минималните изисквания за заемането на академичната длъжност "Доцент" в Института по философия и социология - БАН.**

4. Общо описание на представените материали по конкурса

Кандидатката П. Илиева-Тричкова участва в конкурса с **общо 17 публикации**, 5 от които са самостоятелни, а 12 са в съавторство. Публикациите са представени в съответствие с изискванията на Правилника на Института по философия и социология - БАН и включват:

- Монографията „**Adult Education as Empowerment: Re-imagining Lifelong Learning through the Capability Approach, Recognition Theory and Common Goods Perspective**“, 2021. (В съавторство, представен е разделителен протокол за участието на кандидатката). Монографията е на английски език и напълно отговаря на изискванията за хабилитационен труд;
- Десет студии, публикувани в научни издания, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни с научна информация. Девет от тези студии са на английски език;
- Шест студии, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни токове. Пет от тези студии са български език, което е обяснимо предвид това, че текстовете са предназначени за публикуване в български научни издания.

Монографията и единадесет от студиите са в съавторство, като за всяка от тези публикации кандидатката е представила разделителен протокол, ясно отграничаващ нейните авторски дялове. Съвкупно погледнато, представените от кандидатката 17 публикации са повече от достатъчни за легитимно участие в конкурса за заемане на академичната длъжност "Доцент" в Института по философия и социология - БАН.

5. Обща характеристика на научната и научно-приложната дейност на кандидата

Представените 17 публикации за участие в настоящия конкурс са основание да се разграничат три предметни области, в които кандидатката провежда научно изследователски дейности и се развива като учен-изследовател.

Първата отчетлива и най-ярко развита област са изследванията на ученето през целия живот и висшето образование. Изследователските търсения в тази област са убедително представени в монографията **„Adult Education as Empowerment: Re-imagining Lifelong Learning through the Capability Approach, Recognition Theory and Common Goods Perspective“**, която е в съавторство. В представения разделителен протокол към монографията е посочено, че кандидатката е автор на следните текстове: **Глава 3** „Евристичният потенциал на подхода за способностите и възможностите за реализация при изследването на образованието (на възрастни)“, **Глава 4** „Образованието на възрастни като активност и процес на овластяване“ и **Глава 5** „Социалната вграденост на способностите и възможностите за реализация при участието в образованието на възрастни“. Също така кандидатката е автор на части от **Глава 6** „Непрекъснат стремеж към признаване: Образованието на възрастни през перспективата на признаването“, **Глава 8** „Справедливост за кого, по отношение на какво и къде: Многоизмерният характер на социалната справедливост в образованието на възрастни“ и **Глава 9** „Чупливата социалност: Неравенствата в достъпа до образование на възрастни и социалното доверие“. Дори самите заглавия на цитираните глави пряко индикират творческо мислене и иновативност, както и стремеж за търсене на оригинално звучене и нови методологически подходи.

Освен в монографията, кандидатката развива отделни аспекти на проблематиката за ученето през целия живот и висшето образование в седем други студии. Впечатлява богатството на изложените идеи и защитените тези. Например, предмет на социологически анализ е неформалното обучение и неговите социални роли, като е поставен нарочен акцент върху изследването на факторната

детерминираност на участието в този специфичен тип образование. В част от цитираните публикации кандидатката развива и защитава концепцията за социална справедливост в образованието на възрастните, като откроява няколко ключови нейни характеристики: 1) включеност в образованието на възрастни и 2) равнопоставеност на различните социални групи в образованието на възрастни, 3) потенциал на образованието за възрастни за преодоляване на неравенства и за пълноценна професионална и житейска реализация. Актуални и задълбочени са тезите при рефлексията на субективното преживяване от младите хора на трудовата несигурност при прехода от образование към работа. Тези наблюдения на кандидатката са "от първа ръка", доколкото тя взе активно участие в изпълнението на научно изследователски проект на тази тема.

Ако разгледаме в обща цялост монографията и посочените студии, се очертава последователен, системен и търсещ нови хоризонти подход на кандидатката към този тип изследвания. Прави впечатление, че всяка следваща публикация се отличава с по-висока задълбоченост, като авторските разсъждения и констатации придобиват все по-очевидна завършеност и съдържателна пълнота. Много силна страна в работата на д-р П. Илиева-Тричкова е уменията ѝ задълбочено да анализира и критически да осмисля съществуващи теоретични подходи, като при това съумява да съхрани непокътната авторската си автономност и безпристрастност. Друга отличителна характеристика на изследванията на кандидатката е безспорното ѝ умение да надгражда и да достига до собствени концептуализации и теоретични модели. При кандидатката проблематиката за ученето през целия живот, най-вече на възрастните, но и на младите хора, е изведена до равнището на рационално абстрактно осмисляне, обхващащо многообразието от предходни теоретични изследвания и даващо възможност за конструиране както на иновативни теоретични модели, така и на емпирични индикатори и инструменти за практическото изучаване на проблематиката.

Несъмнено, творческа еманация на изследванията на ученето през целия живот и висшето образование е монографията, представена от кандидатката. Тук д-р П. Илиева-Тричкова разкрива широкия си потенциал на отлично подготвен изследовател. Тя с лекота анализира и концептуализира, сравнява теоретични призми и открива техните предимства и недостатъци. Блестящ пример в това отношение е критичното разглеждане, осмислянето и творческото развитие на подхода за способностите и възможностите за реализация на образованието на възрастните. Стъпвайки на известни тези за този подход, кандидатката улавя неговия евристичен потенциал и го разкрива

систематично и с богат арсенал от научни средства. Разгледан като процес на овластяване, подходът за способностите и възможностите за реализиране на образованието на възрастните придобива нови инструментални и социални измерения.

Втора група от публикации на кандидатката формират друга относително самостоятелна предметна област и това са изследванията на образователните неравенства. Към тази група публикации могат да бъдат отнесени седем студии. В тях кандидатката убедително доказва уменията и потенциала си за задълбочени социологически анализи. Висока управленска стойност имат анализите на различията по пол в образованието и произтичащите от това реални възможности за трудова реализация. Впечатляват също така анализите на взаимозависимостите между образователните неравенства и възможностите за развитие на човешкия капитал. Всичко това придава подчертано висока социална стойност на изследванията на кандидатката, като доказва нейното умение не само да идентифицира значими социално икономически проблеми, но и да предлага научно обосновани, евристични и в същото време реално приложими концептуални и методологически решения. Това определено е рядко качество и всеки изследовател, който го притежава, заслужава поощрение и признание.

Две публикации на кандидатката са посветени на дарителството за образованието. Това е друг провокативен аспект на проблематиката за образованието и осъзнаването на неговите функции в контекста на съвременните общества. Студиите са много добър пример за социологически анализ на емпирични данни от национално представително изследване на дарителството в България. Силна страна при анализа е, че при обработката на данните са използвани съвременни статистико математически методи, като метод на групировките и логистични регресии. На основата на анализа на данните авторката достига до интересни и значими констатации за дарителството, разглеждано като активност в полза на другия. Авторката алармира, че повишаването на нивото на доверие е от съществено значение за развитието на културата на даряване за образование в България. Една от публикациите обръща внимание на това, че разнообразяването на източниците за финансиране на образованието е един от начините за преодоляване на предизвикателствата пред демократизирането на достъпа до качествено образование.

6. Оценка на научните и научно приложните приноси на кандидатката

Представените за участие в конкурса публикации разкриват отчетлива

фокусираност върху няколко предметни области, изключително богато съдържание, полифункционални анализи, стъпващи както на критично осмисляне на теоретични призми, така и на представяне на емпирични данни. На тази основа бих могла да открия следните научни и научно приложни приноси на кандидатката:

А. Научни приноси:

- **Критически е анализиран и осмислен подходът за способностите и възможностите за реализация при образованието на възрастните**, като са систематизирани критиките към този подход и са показани неговите инструментални предимства пред теорията за човешкия капитал. Приносният момент тук е в доказването, че подходът за способностите и възможностите преодолява ограниченията на теорията за човешкия капитал и разграничава три функции на образованието - **инструментална, вътрешноприсъща и трансформираща/овластяваща**;
- Разработени са същностно нови концепции **за модели на активност и за модели на о(без)овластяване чрез образованието на възрастни**. Конструираните модели имат висока евристична и изследователска стойност, като моделите за активност описват модусите за взаимодействие/комуникация с другите, а моделите за овластяване във и чрез образованието (на възрастни) разкриват възможностите за повишаване на процесуалната свобода и контрола над средата, в която хората живеят;
- Чрез синтез на идеи от подхода за способностите и възможностите за реализация и подхода за вградеността е **разработен авторски интегриран модел за участие в образованието на възрастни**. Приносният характер на този модел се засилва от това, че моделът отчита факторите, оказващи влияние върху способностите и възможностите за реализация в образованието, но също така държи сметка и за взаимодействията между факторите на различните нива;
- Приносен момент е доказването на тезата, че **образователните неравенства са важен индикатор за посоката в динамиката на човешкия капитал**. В основата на тази теза стои разбирането, че образователните неравенства улавят загубите в човешкото развитие в абсолютен и в относителен аспект;
- В теоретично отношение принос на кандидатката е и поставеният въпрос **"Социална справедливост по отношение на какво?"** Анализирани през тази перспектива, образователните неравенства се тълкуват като следствие от

вътрешната диференциация и стратификация на системите за висше образование;

- **Принос със строго методологически характер е конструирането на три нови методологически инструмента, предназначени за измерването на неравенствата в образованието на възрастни и висшето образование:** 1) Индекс на включване в образованието на възрастни, 2) Индекс на равнопоставеност и 3) Индекс за образованието на възрастни като общодостъпно благо. Чрез първите два индекса се измерва динамиката на два от аспектите на справедливостта – включването и равнопоставеността. Третият индекс е инструмент за измерване на степента, до която образованието и обучението на възрастни се реализира като общодостъпно благо в дадено общество в следните измерения: достъпност, наличие на достатъчно възможности за обучение, способност на хората да покриват разходите за обучение си и социалната ангажираност към този тип образование.

Б. Научно приложни приноси:

Най-напред, към тази категория приноси отнасям факта, че кандидатката е приложила практически разработените от нея модели на активност и модели на о(без)овластяване чрез образованието на възрастни, както и интегрирания модел за участие в образованието на възрастни. Моделите са приложени спрямо емпирични данни от международно сравнително изследване и на тази основа са направени задълбочени анализи на връзките между възможностите за участие в образованието и възникващите образователни неравенства, разкрити са два типа активност (стимулираща и ограничаваща) и са идентифицирани два типа овластяване (реализирано и нерализирано).

Други приноси с практическа приложимост са:

- Конструиранияте емпирични индикатори, необходими за провеждането на изследванията на ученето през целия живот и образователните неравенства;
- Разкрити са връзките между неравенствата при интегрирането в пазара на труда на висшистите от различните страни и функционалността на висшето образование, разглеждана като следствие от състоянието на икономиката и социалната политика в съответната страна;

- Емпирично е установено наличието на положителна връзка между равнището на иновации в дадена страна и вероятността младите възрастни да участват в неформално обучение. Обърнато е също така внимание, че има значими различия в тази връзка в зависимост от индивидуалните характеристики, които индивидите притежават;
- Формулирани са препоръки за стимулиране на участието в образование на възрастни на уязвими групи. Препоръките апелират за разработване на диференцирани и прецизирани политики в сферата на образованието и обучението на възрастни. В тази връзка е очертана и необходимостта политиките за образование на възрастни да вземат предвид ролята на образованието за намаляване на социалните неравенства, включително тези в признаването.

Изцяло приемам самооценката на кандидатката за приносите от нейните изследвания на ученето през целия живот, висшето образование, образователните неравенства, дарителството за образованието.

7. Критични бележки и препоръки

Нямам критични бележки към кандидатката.

Очевидно е, че д-р П. Илиева-Тричкова има дълготраен изследователски интерес към ученето през целия живот, висшето образование и образователните неравенства. В тази връзка бих искала да попитам кандидатката каква е визията ѝ за бъдещи изследвания в тази предметна област. Проблематиката, която вълнува кандидатката, имплицитно съдържа възможности за изследване на нови аспекти и съдържателни ракурси. Хрумват ми поредица от въпроси в тази връзка. Дали, например, би представлявало интерес проучванията на образователните неравенства да се задълбочат чрез идентифициране на трансфери на междупоколенчески модели, детерминиращи отношението на индивида към образованието и осмислянето му като дълготрайна и устойчива стратегия за професионално и личностно развитие? Съществуват ли връзки между базисни ценности, формиращи личността, и модела на включване в образователния процес (активно или пасивно, творческо или неутрално)? Осъзнават ли младите хора, че образованието има трансформираща и овластяваща функция и ако да, как достигат до тази опитност и под влиянието на кои фактори? Подвластни ли са младите хора на модни "течения" в образованието и как това се отразява впоследствие на трудовата им реализация? Разглеждат ли младите хора, висшистите например,

своето образование като платформа (инструмент) за професионална реализация или го възприемат предимно като сертификат, даващ им право на определени доходи? Що се отнася до ученето през целия живот, кои категории лица в най-висока степен са склонни да се включват в обучителни форми в различните етапи от жизнения си път и как това се отразява на усещането им за личностна реализация и на социалния им статус?

Тези въпроси подсказват възможни посоки за задълбочаване на изследванията в областта на висшето образование, образователните неравенства и ученето през целия живот.

8. Заключение

Познавам д-р П. Илиева-Тричкова от момента, в който постъпи в методическата секция на Института за изследване на обществата и знанието - БАН. Впечатленията ми за нея са отлични - с подчертано добра подготовка като социолог, изключително скромна, много трудолюбива, постоянна в своите изследвания, силно фокусирана и в същото време, вдъхновена от идеята да се развива като учен-изследовател и да остави своя диря в науката. С времето д-р П. Илиева-Тричкова доказва високите си качества като теоретик, практик и анализатор, което е много добра основа за развитието ѝ в социологията на образованието.

На основата на всичко това, убедено предлагам на уважаваните членове на Научното жури по конкурса да препоръчат на Научния съвет на Института по философия и социология при БАН гл. асистент д-р Петя Иванова Илиева-Тричкова да бъде назначена на научната длъжност „Доцент“ по специалност „Социология“, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, и самата аз гласувам "ЗА".

30.11.2021 г.

София

Председател на научното жури:

Проф. дсн Емилия Ченгелова